

злочинів у сфері службової діяльності полягає насамперед у тому, що вони є базою для розроблення методичних рекомендацій із планування, організації та ефективного провадження розслідування згаданої категорії злочинів. Вони виділяються для кожного з етапів розслідування злочинів, для їх вирішення розробляються відповідні їм алгоритми слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових і організаційних заходів. Таким чином розробляються типові програми розслідування злочинів у сфері службової діяльності. До того ж типові криміналістичні ситуації розслідування конкретизують відповідні рекомендації, позбавляють їх абстрактності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Копылов И.А. Следственная ситуация и тактическое решение : [учебное пособие] / И.А. Копылов. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1988. – 24 с.
2. Волчецкая Т.С. Криминалистическая ситуалогия : [монография] / Т.С. Волчецкая ; под ред. проф. Н.П. Яблокова. – Калининград : Калинингр. ун-т, 1997. – 248 с.
3. Кузьменко Н.К. Систематизация неотложных следственных действий при раскрытии и расследовании преступлений : [учебное пособие] / Н.К. Кузьменко. – К. : НИ и РИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1981. – 96 с.
4. Щербакова Г.В. Початковий етап розслідування розбоїв, вчинених із метою заволодіння приватним майном громадян : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний про-

цес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Г.В. Щербакова. – К., 2006. – 214 с.

5. Ким Д.В. Теоретические и прикладные аспекты криминалистических ситуаций : [монография] / Д.В. Ким ; под ред. проф. В.К. Гавло. – Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 2008. – 196 с.
6. Тіщенко В.В. Слідчі ситуації в методиці розслідування злочинів: поняття, класифікація, значення / В.В. Тіщенко // Актуальні проблеми держави і права. – 2004. – Вип. 22. – С. 961–965.
7. Малярова В.О. Розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків: теорія та практика : [монографія] / В.О. Малярова ; за ред. докт. юрид. наук, чл.-кор. НАПрН України С.М. Гусарова. – Х. : Диска плюс, 2013. – 422 с.
8. Комаров И.М. Криминалистические операции и криминалистическая характеристика раскрытия, расследования и предотвращения преступлений / И.М. Комаров // Известия Алтайского государственного университета. – 2003. – № 2. – С. 51–56.
9. Степанюк Р.Л. Попередження та подолання протидії розслідуванню злочинів, пов'язаних із незаконним використанням бюджетних коштів службовими особами / Р.Л. Степанюк // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. – 2006. – Вип. 3. – С. 171–175.
10. Великанов С.В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / С.В. Великанов. – Х., 2002. – 19 с.
11. Драпкин Л.Я. Разрешение проблемных ситуаций в процессе расследования : [учебное пособие] / Л.Я. Драпкин. – Свердловск, 1985. – 72 с.
12. Настільна книга слідчого : [наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів] / М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін. – 2-ге вид. перероб. і допов. – К. : Ін Юре, 2007. – 728 с.

УДК 343.137.9

МОДЕЛІ МЕДІАЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Турман Н.О., к. ю. н.,
асистент кафедри правосуддя юридичного факультету
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Стаття присвячена характеристиці моделей медіації у кримінальному процесуальному праві. Визначено підстави для поділу медіації на моделі. Проаналізовано поняття та значення моделей медіації у кримінальному провадженні.

Ключові слова: кримінальний процес, медіація, моделі медіації, процедура примирення, роль медіатора.

Статья посвящена характеристике моделей медиации в уголовном процессуальном праве. Определены основания для разделения медиации на модели. Проанализированы понятия и значения моделей медиации в уголовном производстве.

Ключевые слова: уголовный процесс, медиация, модели медиации, процедура примирения, роль медиатора.

Turman N.O. MODELS OF MEDIATION IN CRIMINAL PROCESS

The article is devoted to the characterization of mediation in criminal procedural law. The grounds for separation of mediation models are defined. The concept and meaning of mediation models in criminal proceedings are analyzed.

Key words: criminal process, mediation, models of mediation, conciliation, role of mediator.

Постановка проблеми. Ефективне провадження інституту медіації потребує здійснення аналізу, систематизації, узагальнення теоретичного й практичного матеріалу та розроблення на його основі відповідних пропозицій щодо вдосконалення

кримінального процесуального законодавства України. Незважаючи на аналіз з боку науковців інституту медіації й моделей медіації у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі, бракує системних досліджень моделей медіації, притаманних кримінальному

процесуальному праву, що мали б уніфікований характер.

Ступінь розробленості проблеми. Питання вивчення проблем запровадження медіації у кримінальному процесуальному праві України привертало увагу багатьох відомих дослідників: Ю.В. Бауліна, І.А. Войтюка, Р. Веннігера, В.І. Галагана, В.Г. Гончаренка, Ю.М. Грошевого, В.В. Землянської, В.Т. Мальяренка, В.Т. Нора, І.Д. Перлова, М.В. Руденка, В.Я. Тація, Д. Фолджера, І.Я. Фойницького, М. Філлі тощо.

Так само усі ці дослідження створили наукове підґрунтя для подальшого розвитку та удосконалення інституту угод і, як складової частини, медіації у кримінальному процесуальному праві України.

Метою наукової статті є встановлення кола питань, пов'язаних із визначенням поняття та значення моделей медіації у кримінальному процесуальному праві, а також здійснення класифікації моделей медіації за різними підставами.

Виклад основного матеріалу. Однією з найбільш розповсюджених форм відновлювального правосуддя є: програма примирення між потерпілим і правопорушником (відома також як «медіація» чи «посередництво», «примирення жертв і правопорушників», «конфіденції жертв і правопорушників») [1, с. 24].

Медіація – вид альтернативного врегулювання конфліктів (спорів), метод вирішення конфліктів (спорів) із залученням посередника (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту налагодити процес комунікації й проаналізувати конфліктну ситуацію таким чином, щоб вони самі змогли обрати той варіант вирішення існуючої ситуації, який би задовольняв інтереси й потреби всіх учасників конфлікту.

Найбільше поширення медіація одержала при вирішенні господарських, корпоративних спорів та спорів, що впливають із шлюбно-сімейних і трудових відносин [2].

Однак, останнім часом усе більша кількість юристів із різних країн схиляється до необхідності поширення процедури медіації на кримінально-правові правовідносини [3, с. 240].

«Модель медіації» – абстрактна конструкція процедури примирення, що втілює особливості проведення медіації. Оскільки медіація є багатоаспектним явищем, то модель медіації є орієнтиром як для медіаторів, так і для сторін конфлікту в дослідженні й вивченні даного явища. На основі моделей будуються базові правила проведення процедури медіації та здійснюється застосування медіаційної технології.

Модель медіації має важливе значення як для самого медіатора, так і для сторін конфлікту. Практикуючим медіаторам знання про особливості моделі медіації дозволять визначити чіткий власний підхід до медіації й напруги подальшого вдосконалення особистих навичок, а сторонам – сформулювати адекватні уявлення та очікування від процедури примирення.

Моделі медіації відображають її процедурні особливості через характеристики компонентів процедури примирення, тобто тип

переговорного процесу в поєднанні з медіаційною технологією, що реалізується медіатором. На відміну від видів медіації, моделі виділяються тільки в теорії та представляють собою якусь абстрактну конструкцію процедури примирення [4, с. 61].

Моделей медіації налічується безліч. Це залежить від специфіки політичної й економічної організації країни та від традицій, що склалися в конкретному народі, а також сфери, в якій застосовують зазначену процедуру.

У даній статті ми спробуємо охарактеризувати сутність і значення основних моделей медіації, притаманних кримінальному процесуальному праву.

Для більш глибокого аналізу моделей медіації у кримінальному процесі спробуємо навести класифікацію останніх, оскільки саме класифікація допомагає систематизувати та більш детально розглянути конкретне явище в даному випадку – моделі медіації. За допомогою класифікації можна виявити найбільш прийнятні сфери застосування тієї чи іншої моделі медіації, у даному випадку у кримінальному провадженні.

Хоча класифікація в тій чи іншій мірі умовна й суб'єктивна відповідно до суб'єкта, який її здійснює, та його здатності розрізняти ознаки об'єктів класифікації, усе ж вона допомагає спростити спілкування людей, дозволяючи оперувати більш вузькими й конкретними поняттями, що стають більш зрозумілими в результаті їх систематизації.

Проаналізувавши зарубіжну й вітчизняну юридичну літературу, що містить положення, пов'язані з медіацією, можна виділити такі підстави для поділу медіації на різні моделі у кримінальному процесуальному праві:

1. За способом вирішення конфлікту:

– *Пряма (спільна) медіація* – передбачає безпосередню зустріч сторін під час якої відбувається обговорення конфлікту й можливих варіантів вирішення останнього. Крім того обговорюються вимоги, що сторони конфлікту висувають один до одного як умови укладення угоди про примирення та інші обставини кримінального провадження, що мають значення для успішного проведення процедури медіації.

– *Непряма («човникова» або «шатл»)* – медіація, за якої посередники передають інформацію від однієї сторони до іншої, однак безпосередня зустріч сторін для обговорення умов проведення медіації та укладення угоди про примирення не відбувається.

2. Залежно від ролі медіатора у процедурі медіації:

Річард Фолкнер, Корбет Хейзелгров-Спарін і Дж. Томас виділяють чотири моделі медіації за даною підставою:

– «модель рятівника», де медіатор не має спеціальних професійних знань і навичок, однак допомагає вирішити незначні конфлікти;

– модель, в якій медіатор відіграє роль посередника й виступає своєю «третьою стороною» в конфлікті. Він створює атмосферу конструктивної співпраці та дбає про коректне ставлення сторін одна до одної, сприяє реалістичній оцінці ситуації сторонами, прийняттю адекватного рішення тощо;

– модель, де медіатор для вирішення конфлікту може використовувати будь-які засоби та методи, у тому числі й маніпулювати сторонами;

– модель, де медіатор виступає в якості організатора вирішення конфлікту. Це найпоширеніша сучасна модель медіації [5, с. 10].

3. Залежно від кількості медіаторів, які беруть участь у процедурі примирення, можна виділити:

- медіацію з одним медіатором;
- колективну медіацію.

Оскільки медіація є непростою процедурою, то спільне посередництво має безліч переваг лише в тому випадку, якщо всі медіатори професійно сумісні й знають як працювати разом, оскільки так вони доповнюють один одного, мають можливість розподілити між собою завдання, виробити стратегію вирішення конфлікту разом, а також порівняти своє сприйняття інформації, що надана сторонами.

Модель одного посередника є більш ефективною в тому випадку, якщо медіатори не знайомі один з одним [6, с. 94].

4. Залежно від того, на якій стадії конфлікту сторони звертаються по допомогу до медіатора, медіація поділяється на:

- досудову медіацію;
- судову медіацію.

Поділ медіації на досудову й судову модель чітко прослідковується з аналізу ч. 5 ст. 469 КПК України, відповідно до якої укладення угоди про примирення або про визнання винуватості може ініціюватися в будь-який момент після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку. Залежно від того, на якій стадії здійснюється медіація, поведінка медіатора та сторін у певній мірі змінюється.

5. Залежно від того, хто виступає в ролі медіатора, можна виділити наступні моделі медіації:

– **судова медіація.** У деяких країнах медіація розглядається як частина судочинства, тому вона проводиться суддею, який отримав на це доручення й має відповідну підготовку, навички та не відповідає за винесення рішення по справі. Допустивши медіацію, суд здійснює контроль у передбаченій законом формі. Зокрема суд має право за своєю ініціативою припинити посередництво, якщо виявляються ознаки порушення належного здійснення цієї процедури. Угода, якої досягли сторони в ході медіації, затверджується судом. Залежно від суб'єкта, що виступає в ролі посередника, судова медіація може проводитися суддями й безпосередньо посередниками, медіаторами. Так, у Канаді в Апеляційному суді Квебека медіацію вправі проводити судді. Водночас у сторін зберігається право вибору – звернутися до приватного медіатора, який бере участь у програмі судової медіації, або до судді-медіатора [7, с. 25];

– **адвокатська медіація.** Відповідно, у ролі медіатора виступає особа, яка має право на зайняття адвокатською діяльністю. Однак, як заперечення, науковці стверджують, що адвокат, який є представником однієї зі сторін, уже не може здійснювати процедуру прими-

рення, оскільки тут виникає конфлікт інтересів. Так, зокрема, в Італії асоціації адвокатів вправі створювати свої організації з надання послуг медіації. Більше того, організації, внесені до реєстру, можуть пропонувати послуги медіації в режимі «он-лайн» [8, с. 233];

– **нотаріальна медіація.** У ролі посередника виступає нотаріус, який допомагає сторонам досягти згоди та належно оформити домовленість. Такий різновид медіації є не дуже популярним, однак існує в ряді зарубіжних країн;

– **професійна медіація.** У більшості країн існують співтовариства медіаторів, діяльність яких регулюється внутрішнім актом. Так, у США діють державні й приватні служби медіації. На практиці саме приватна модель медіації показує високу ефективність. Це пояснюється тим, що особа, яка пройшла спеціальну підготовку в напрямі медіації, має більше шансів позитивно вирішити конфлікт, з максимальною користю для сторін [6, с. 95].

6. При розгляді співвідношення судового процесу й медіації, залежно від інтеграції медіації у судову систему країни, можна виділити такі три моделі медіації:

– **приватна** – повністю незалежна від судового розгляду й застосовується без подальшого судового процесу;

– **супутня судовому розгляду** – ініціюється самим судом, але протікає без подальшої судової участі у вирішенні конфлікту;

– **судове посередництво** – проводиться під час судового розгляду та включає консультації й допомогу юрисконсультів і адвокатів, проте виключає участь судді, наділеного правовими судовими повноваженнями [9].

Здійснюючи аналіз положень, присвячених розвитку медіації в Україні,

можна виділити такі моделі медіації:

– **«звичайна»** – це максимально скорочений процес медіації, що здійснюється не з ініціативи самих сторін конфлікту, а особи чи органу, які здійснюють провадження у справі. Тут не потрібно письмових заяв сторін, достатньо тільки їх згоди. Крім того, проведення процесу не передбачає підготовчого етапу, усі питання розглядаються безпосередньо під час спільної зустрічі. Мета – з мінімальними часовими й матеріальними витратами залагодити конфлікт з тим, щоб особа (зазвичай, неповнолітній) не була піддана кримінальному покаранню й були створені умови для відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням;

– **«класична»** – це найбільш поширена модель медіації з такими характерними ознаками: оцінка конкретного випадку, аналіз даних, інформації, встановлення надійних відносин сторін на підготовчому етапі, індивідуальна підготовка до зустрічі. Мета – шляхом підписання відповідного договору досягти компромісу, угоди про відшкодування шкоди й виконання взаємних зобов'язань;

– **«гуманна»** – це найбільш складний, багатосторонній і тривалий процес, що вимагає особливо ретельної підготовки, контролю за проведенням медіації та виконанням зобов'язань. Мета – заохочення діалогу між потерпілим і особою, яка вчинила кримінальне пра-

вопорушення, задоволення інформаційних потреб сторін, усунення емоційної напруги, нейтралізація ймовірних додаткових психологічних травм [10].

Аналізуючи досвід зарубіжних держав щодо застосування медіації для вирішення кримінально-правового конфлікту, А.А. Арутюнян відзначає наявність двох моделей медіації. Ці моделі відрізняються залежно від передумов до виникнення медіації та впровадження її до правозастосовчої практики:

1) англо-саксонська модель, у рамках якої медіація є проявом теорії відновної юстиції; розглядається як альтернативний спосіб вирішення кримінально-правового конфлікту, тому, як правило, не має чіткого законодавчого закріплення (до вказаної групи держав можуть бути віднесені Великобританія, США, Канада, Нова Зеландія та інші країни);

2) континентальна модель, у рамках якої медіація є процесуальним інститутом і, як правило, закріплена в законодавстві; ця модель медіації втілює собою одну з можливих альтернатив кримінальному переслідуванню (до цієї групи країн відносяться Франція, Німеччина, Португалія, Австрія, Норвегія та інші держави) [11, с. 18].

Однією з найбільш відомих конструкцій щодо виділення й описання моделі медіації є «Сітка Л. Ріскіна» [12, с. 111–114], в якій у систематизованому вигляді відображені можливі підходи медіатора до проведення медіації. Л. Ріскін виділяє два основні параметри, що, у свою чергу, зумовлюють модель медіації:

1) роль медіатора (медіатор може мати право давати оцінки, по суті, здійснювати юридичну кваліфікацію й проводити консультування сторін щодо процедури медіації, або роль медіатора може зводитись виключно до надання допомоги сторонам в укладенні угоди);

2) предмет медіації (якщо це вузький підхід – лише в рамках предмета спору, відданого на медіацію, або якщо це широкий підхід, у даному випадку на медіації розглядаються будь-які протиріччя що виникають між сторонами, навіть не пов'язані з первинно заявленими вимогами).

У певній мірі схожий підхід до побудови моделей медіації спостерігається в запропонованій Н. Александер концепції «метамоделі медіації» [13]. Відповідно до неї автор виділяє дві площини в медіації:

1) площина взаємодії;

2) площина «інтервенції».

Перша площина відноситься до сторін і характеризує обраний спосіб ведення переговорів.

Друга площина – площина «інтервенції», відноситься до медіатора та означає його роль і повноваження у процедурі [13].

Нестор Н.В., залежно від взаємозв'язку медіації з традиційною системою кримінального правосуддя, пропонує виділяти такі типи (моделі) медіації, а саме:

1. Перша модель медіації передбачає, що медіація є частиною звичайного кримінального процесу.

2. Друга модель являє собою реальну альтернативу кримінальному судочинству, коли

певна кримінальна справа на ранній стадії процесу виводиться із системи кримінального правосуддя.

3. Третя модель передбачає, що медіація є додатком до традиційної системи кримінального судочинства.

Тобто моделі медіації між потерпілим і правопорушником можуть варіюватися залежно від того, чи є медіація альтернативною стадією кримінальному процесу або розглядається як міжстадійний інститут захисту законних прав та інтересів паралельно із судовим кримінальним провадженням [14, с. 9].

Якщо проаналізувати зміст і значення всіх вищенаведених моделей медіації та положень КПК України, зокрема про здійснення кримінального провадження на підставі угод, то можна дійти висновку про те, що у кримінальному процесі України на даний момент відбувається становлення та розвиток позасудової моделі медіації. З аналізу норм КПК України чітко вбачається, що ініціювати процедуру примирення мають право лише потерпілий і підозрюваний чи обвинувачений, тобто суд не вправі ініціювати проведення даної процедури. Крім того КПК України не покладає на суд обов'язку щодо інформування сторін провадження про можливість укладення угоди про примирення, такий обов'язок лежить на слідчому та прокурорі. Крім того процедура примирення не може здійснюватися слідчим, прокурором чи суддею, а суд переконавшись, що угода про примирення між сторонами може бути затверджена, ухвалює вирок, яким затверджує угоду й призначає узгоджену сторонами міру покарання.

Висновки. Отже поділ медіації на моделі має умовне однак важливе теоретичне й практичне значення. Наведений огляд моделей медіації є запорукою чіткого розуміння перспектив впровадження медіації в Україні, формування цілісного уявлення про медіацію як правове й соціальне явище, її потенціал як способу урегулювання конфлікту. Більше того, практикуючим медіаторам знання про особливості моделей медіації дозволяють оцінити власний підхід до медіації та визначити напрями подальшого вдосконалення особистих навичок, а сторонам – сформулювати адекватні уявлення та очікування від процедури посередництва.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Маляренко В.Т. Відновлювальне правосуддя : можливість запровадження в Україні / В.Т. Маляренко, І.А. Войтюк // Відновне правосуддя в Україні : Щоквартальний бюлетень. – 2005. – № 1–2. – С. 17–34.
2. Альтернативні підходи до розв'язання конфліктів: теорія і практика застосування / уклад.: Н. Гайдук, І. Сеньота, О. Бік, Х. Терешко. – Л. : ПАІС, 2007. – 296 с.
3. Аракелян Р.Ф. Сучасні міжнародно-правові моделі кримінальної процесуальної медіації / Р.Ф. Аракелян // Часопис Київського університету права. – 2015. – № 1. – С.240–244.
4. Лабутина М.В. Модели медиации / М.В. Лабутина, А.А. Павлушина // Вестник Самарского государственного экономического университета. – 2012. – № 7(93). – С. 61–64.
5. Faulkner R., Haselgrove-Spurin C., Thomas G. R. Mediation Methods for Mediators and Client Representatives (5th Edition). – Dallas: Nationwide Mediation Academy, 2006. – P. 10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www>

nadr.co.uk/articles/published/mediation/001%20Chapter%20One%20%20%20Introduction%20to%20mediation.pdf.

6. Ясиновський І.Г. Характеристика моделей медіації в розвинутих країнах / І.Г. Ясиновський // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2014. – № 4. – С. 94–98. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2014_4_19

7. Отис Л. Медиация в стенах суда / Л. Отис, Э.Х. Райтер // Медиация и право. – 2011. – № 1. – С. 21–38.

8. Кисельова Т. Правове регулювання відносин із надання послуг медіації у зарубіжних країнах / Т. Кисельова // Право України. – 2011. – № 11–12. – С. 225–236.

9. Медиация в державах Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrainepravo.com/international_law/european_union_law/mediatsiya-v-derzhavakhevropeyskogo-soyuzu/

com/international_law/european_union_law/mediatsiya-v-derzhavakhevropeyskogo-soyuzu/

10. Розвиток медіації в Україні. Польсько-українська співпраця : зб. статей / наук.ред. І.А. Войтюк – К. : Арт-Бюро, 2004. – 228 с.

11. Арутюнян А.А. Медиация в уголовном процессе : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / А.А. Арутюнян. – М., 2012. – 24 с.

12. Riskin L.L. Mediation orientations, strategies and techniques // 12 Alternatives to high cost litig. 1994. – P. 111–114.

13. Alexander N. The Mediation Metamodel: Understanding Practice // Conflict Resolution Quarterly Vol. 26 No 1. Fall 2008. – P. 97–123;

14. Нестор Н.В. Запровадження медіації в кримінальному процесі України : автореф. дис ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Н.В. Нестор. – К., 2013. – 19 с.